

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ
ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

ИЛМ САРИ ИЛК ҚАДАМ

Ёш олимлар, магистрантлар ва иқтидорли талабаларнинг
“2014 йил – Соғлом бола йили”га бағишланган илмий
конференцияси материаллари

Тўплами

I-қисм

Самарқанд - 2014

bo'lgan 20 bosh buzoq taqib olingan. Ularning hammasi bir sharoitda boqilgan va bir xil parvarish qilingan. Birinchi beshita buzoqqa hech qanday qo'shimcha mikroelement berilmagan, ya'ni, ular nazorat qilib qoldirilgan. Ikkinchi beshita buzoqning har biriga besh kunda bir marra qo'shimcha ravishda 10 milligramm marganes tuzi, ya'ni, xlorli marganes tog'ridan-to'g'ri sug'ora qo'shib berilgan. Uchinchi beshita buzoqqa marganes tuzi o'tmiga xuddi shunday miqdordagi xlorli kobalt berilgan. Buzoqlar shu yo'nalishda 60 kun davomida boqilgan. Ular har kuni kuzatib borilgan va vaqt-vaqti bilan tavorlarda tortilgan. Ikkki oydan keyin birinchi beshita buzoqdan har birining og'irligi 33 kilogrammga yetdi, ikkinchi va uchinchi guruh buzoqlarining og'irligi esa 39 kilogrammga yetdi. Olti kilogramm qo'shimcha og'irlik - bu kam patsa bo'lmasa kerak. Ammo, to'rtinchi guruh buzoqlarida keskin o'zgarishlar kuzatildi. Chunki, ulardan har birining og'irligi 46 kilogramm tashkil etdi. 60 kun ichida har bir buzoqning vazni 13 kilogrammga ortdi. Mana ko'rib tashlaydiki, kam miqdordagi mikroelementlardan katta natijalar olingdi. Shundan ko'rinib tushadiki, mikroelementsiz hayot yo'q.

СУР РАНГЛИ КОРАКУЛ КЎЗИЛАРИНИНГ ТИРИК ОТИРЛИГИ БИЛАН ТЕРИ САТХИНИНГ БОГЛИКЛИГИ

О.Тўхтаев – магистрант, А.Олимов – катта илмий ходим-ишланувчи,
С.Юсупов – профессор

Коракўл қўйларни гўшт, жун ва аялдоқ беришдан ташқари қимматли коракўл тери бериладиган, дунё бўйича тав олинган ягона қўй зотиғидир. Коракўл қўйларни дашт, чўл яндоқлари шароитида урчиштига, боқилга яхши мослашган, кўп зоти хисобланади. Ушбу зот бошқа боврчмазанин қўй зотларидан терисининг ранг – баранглиги билан ажралиб туради.

Илгари ушбу йўналишда бажарилган тадқиқотлар асосан коракўл терилари сифатини шакллантириш, гуллар ва жун қолдами хусусиятларига асосланган сезикмон белгилар бўйича ўтказилиб, кокори генетикига эга бўлган йирик ишлаб чиқариш шувутичларини ташкил қилиш ҳамда уларнинг проей ва махсулдорлик соломчилигини муостахкамлаш орқани амалга оширилган. Бунинг устига салмоқ кўрсаткичларини асос қилиб олиб, ИКЗ (СЖК) перипаратидан кенг миқёсда фойдаланиш, коракўл қўйларининг жусасини, стиптиридаётган терилар сатҳининг кирайишига олиб келган.

Маълумки коракўл териси бутун дунё халқларини, миллатларини ва элатларини севиб қийилган мўйна махсулотлари хисобланади. Чунки унданрқаж ва аёллар ҳамдаболалару чун турли бош қийимлар, нимча, камзул, кискача, манто ва хоқозлар тайрланади.

Охириги йилларда соҳада иш юритиш шакллариининг ва бозор талабонинг ишлаб чиқараётган махсулотта нисбатан ўзгариши, коракўлқўйинида молтернизациялашни ҳамдаивонларни селекциялаш орқани тақомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Хозирги кунда турли хил экологик шароитта яхши мослашган, йирик сатҳли, сифатли коракўл тери бериладиган қўйлар сурувларини ташқари қилиш талаб этилди. Шунинг учун ҳам ушбу муаммони ечиш назарий ва амалий аҳамиятга эга хисобланади.

Коракўлқўйлик ҳўжалликлариди олиб бориладётган зооветеринария талбирларининг старини даражада самара бериладётганини учун ҳам тери сатҳининг талаб даражадага етказиш масаласи муамамо бўлиб қолмоқда.Бунинг асосий себаби совлиқларининг тирик вазинининг камайишидир.Маълумки қўйларининг тирик вазини билан терининг сатҳи орасида инжобий боғланиш мавжуд.Демак бу муаммонинг ечилиши ҳам селекцияга боғлиқдир.

Хозирги кунда қизи қум шароитида стиптиридаётган териларининг сифатини яхшилаш ва тери сатҳини кенгайтириш учун зарур бўлган чора талбирларини қўйлаш муҳум хисобланади. Чунки айнан тери сатҳининг қичайиши хисобига дунё бозоридида терининг надранига жиддий таъсир кўрсатишмоқда.

Қатор муатлифларининг (Қошовой М.А., Давяков Н.Н., Юсупов С.Ю. ва бошқалар) тадқиқлашнча коракўл терилар сатҳи қўйларининг тирик отирлиги билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам бу масалаларни комплекс равишда ўрчиллишни, йирик сатҳли, бозор талабдорига мувофиқ тери стиптиридаётган коракўл қўйлар сурувларини яратиш имконини бериладиган селекция усулларини ишлаб чиқилиш мумкинлигинидаволат берилади. Кейинчалик уларни амалиётда қўлданлиши мавжуд бўлган наслини қўйлар сифатини янада яхшилаш ва экспортбоп кенг сатҳли терилар ишлаб чиқариш мисқорини ошириш имконини бериши мумкин.

Қоридида қайда қилинганларга асосланиб биз коракўл қўйларидан олинган қўйларининг тирик отирлигини электиррон тарозидида ўлчаш йўли билан аниқладик. Олинган маълумотлар биринчи жағдада келтирилган.

Коракўл қўйларининг тўтигиланган тирик отирлигининг ўзарувчанлиги, 1-жадвал
кг (n=10)

Урчишти худуди	Кўзилар ранги	Катта қичқилиги	M ± m	δ	С%о	Ўзарувчанлиги		
						Энг	Энг	
Қумли чўла (Абал)	Сур	Катта	Майда	3,23±0,18	0,1	3,09	3,11	3,45
			Ўрта	3,79±0,2	0,38	10,02	3,65	3,9
			Катта	4,92±0,05	0,18	3,65	4,64	3,4

Олинган маълумотлардан маълум бўлдики, сур рангли қўйларининг тўтигиланган тирик отирлиги 3,11 кг – 5,12 кг бўлиши мумкин.

Янги тўтигилан коракўл қўйларининг тери тўқимаси гавада хароратини бошқариб туради, организмдаги сувни йўқотишдан, микроорганизмлар кирайишдан, шивасизлишлардан асрайди ҳамда организм хастий фаоллигининг базиси бир махсулотларини айирити орқани хизматини ўтайди. Тери тўқимаси уч хил қаватдан: эпидермис, чили тери ва тери ости қисқатқасилган иборат. Шундай қилиб, янгидан тўтигилан коракўл қўйлар териси, бошқа яқни органлар каби, кўп физиологик функцияларни бажаради.

Янгидан ишлаб олинган терилар олатга чўзинчоқ бўлишди, бунга қарамай биз териларни дўғмақдан текшираб сатҳини ўлчадик. Олинган маълумотлар иккинчи жағдада келтирилган.

Янгидан ишлаб олинган коракўл териларининг сатҳи ва отирлиги, 2-жадвал
(n=10)

Урчишти худуди	Терилар ранги	Катта қичқилиги	Терилар	
			Сатҳи, см ²	Отирлиги, кг
Қумли чўла (Абал)	Сур	Катта	M ± m	M ± m
			Майда	1390,0±52,75
		Ўрта	1669,0±23,86	663,0±4,54
		Катта	2427,8±46,26	987,0±24,36

Олинган маълумотлар таҳлилида кўрсатиллишича, қўйлар терисини сатҳи ҳамда риюқатлини, улар тирик отирлиги билан беэвосита боғлиқлигини кўрсати.

Коракўл териларининг сатҳининг катталиги – уларнинг товар қимматининг муҳум кўрсаткичи хисобланади.

Тери сатҳи қанча катта бўлса, буюм тикишга улар шунча кам (юна хисобиди) сарфланади. Амалдаги Давлат стандартинида мувофиқ қора коракўл, кўк ва сур териларга

сатҳининг катталигига қараб боҳо бериллади: сатҳининг катталиги 1101 см² дан ортиқ бўлган терилар йирик қорақўл, сатҳи 900-1100 см² бўлган терилар ўртача, юзаси 500-900 см² бўлган терилар майда қорақўл терилар ҳисобланади, сатҳининг катталиги 500 см² дан кам бўлган терилар эса катталигига кўра брақ ҳисобланади. Йирик ва ўрта катталиқдаги қорақўл терилар навларга ажратилади. Майда сатҳли ва брақ терилар навсиз деб боҳоланади ва улар доналаб қабул қилинади. Тери тўқимасининг (оғирлиги) массаси, қалинлиги, пишқиллиги (зичлиги), гулларининг катталиги, жун қопламсининг хоссалари ва бошқалар маскур кўрсаткич билан маълум даражада боғлиқлиги олимлар томонидан этироф этилган.

Қорақўл терилар катталиги бир неча хил усулда: миллиметрли қоғоз устида, планиметр ёрдамида, масштабли тахта, сантиметрли динейка ёрдамида ўлчанади ва умумий сатҳ ва фойдали ёки стандарт сатҳларга бўлинади.

Стандарт ёки фойдали сатҳ деганда тери бўйин асосидан дум асосигача бўлган узунлиқни терининг энг янгиқча бўлган энининг ўлчамига кўпайтирилган рақам тушинилади. Биз ўз тадқиқотларимизда териларнинг стандарт сатҳ кенглигини ўрганган эдик.

Закиров М.Д. ва бошқалар ёзишича қорақўл терилар сатҳининг катталиги ҳам ашёнинг тури ва рангига боғлиқ, агар қора қорақўл терилар юзасини 100% деб қабул қилинса қорақўл – қорақўлча терилар 87,3% ни, қорақўлча – 75,6% ни, гўлак – 60,9% ни ва яқобоб терилар 115,2% ни ташкил қилади. Шу билан бирга ҳамма турдаги ҳам ашёда рангдор терилар сатҳининг катталиги, қора териларга нисбатан бирмунча кичикроқ бўлиши билан ажралиб туради. Ҳар хил турдаги терилар сатҳларининг бундай бўлишига сабаб, улар ҳомиладан эмбрионал ривожланишнинг турли давларида ва янги туғилган кўзининг дастлабки кунларида шилиб олинishiдир. Териларнинг рангига қараб бир – бирлар бирмунча фарқ қилиши хайвонларнинг биологик хусусиятларига боғлиқ. Терисатҳининг катталиги селекция – пасилчилик ишларининг йўналишига боғлиқ ва у маълум даражада ҳам – ашёнинг навига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

3-жадвал

Сур рангдаги тузланган ва қуритилган қорақўл териларининг сатҳи ва оғирлиги (n=10)

Урчитил худуди	Терилар ранги	Катта кичиклиги	Терилар	
			Сатҳи, см ²	Оғирлиги, кг
			M ± m	M ± m
Қумли чўл (Абай)	Сур	Майда	713,7±18,97	135,0±5,33
		Ўрта	919,55±31,43	169,75±8,21
		Катта	1475,85±37,37	216,5±13,04

Шуни унитмаслик керакки, яйлов – озуқа шароити, кўзиларни боқиб даражаси, айниқса бўғозлиқнинг сўнги даврида, кўзилар тирик вазни, уларнинг бир йўла нечтадан туғилганлиги ҳам терилар сатҳи билан бевосита боғлиқдир.

Олинган маълумотлар таҳлили қорақўл терилар сатҳининг катталиги энг аввало уларнинг оғирлиги билан боғлиқлигини кўрсатди.

Қорақўл терисининг сатҳи катта бўлса, уларнинг оғир бўлишига олиб келади. Маълумки, товарноуслик нуқтаи назаридан териларнинг йирик бўлиши юқори баҳоланса, массасининг оғир бўлиши уларнинг қимматлигини пасайтиради ва улардан таёрланган маҳсулотнинг харидорлигини сусайтиради. Шу нуқтаи назардан селекция жараёнини юпқа тери билан авлодлар олишга алоҳида эътибор қаратиш лозим.